

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

ERDEŐS LEVENTE

Villalátogatók*

Milyen kár, hogy a Villa San Michelében annak idején nem vezettük be a vendégkönyv-rendszert! Ma ez megkönnyítené a visszaemlékezést. Persze nem arra a négymilliónyi emberre gondolok, akik a mi szolgálati időnk alatt lépték át Munthe villája küszöbét, hanem arra a pár százra, akiknek fogadása igazi igazgatói és konzuli feladat volt. De ugyan hány közéleti kiválóság jött „inkognitóban”, illetve előzetes értesítés nélkül, akiknek jelenlétéről nem is tudtunk?

Egy hajszálon múltott, hogy nem így végződött egy uralkodó látogatása is. Egy reggel – amikor a szokásos turista-hullám még nem érte el San Michelét – hívnak a múzeumi portáról: a dán királynő és kísérete ebben a pillanatban kezdte el a körsétát a villában! Lóhalálában öltönyt váltok (akkor a „sóhajok hídjá” irodánk és lakásunk között már készen állt), de a kis csoportot így is csak a villa felső szintjén érem utol.

A királynő impozáns jelenség: még az átlagosnál magasabb emberek is felnéznek rá. Férje, Henrik herceg, nála is magasabb. Most odaadással hallgatják egy fehérhajú, cserzett bőrű sorrentói idegenvezető fejtegetéseit. Jól ismerem ezt a típust. Pompejiban jó svádával és mediterrán bájjal kevert rátartisággal részletezi a Vezúv kővé vált áldozatai sorsát, majd kisvártatva szemhunyorogtatva invitálja a turistákat egy „titkos” malac falfestmény megtekintésére. Most azonban Axel Munthe legendás szigetbeli otthonában vagyunk, egy a skandinávok számára különleges jelentőségű helyen. De nem tudok beavatkozni, és lázasan keresem a királyi pár szárnysegédjét: mutasson be nekik, hogy legalább üdvözölhessem őket „svéd felségterületen.” Végre ez sikerül, és Margrethe királynő egy világfihoz méltó fegyelmezettséggel, ámbár hűvösen fogadja szavaimat. Majd azonnal folytatja a körsétát az idegenvezetővel. Nyilvánvaló, hogy dán részről egy paca került a protokollba. A római dán követségnek vagy a nápolyi konzulátusnak előzetesen kellett volna bejelenteni a látogatást. Elvégre San Michelében egy házigazda van, és az a svéd konzul. Henrik herceg (azaz a francia Henri, Montala grófja) „vigasztal” a maga

* A szerző emlékirataiból Capri szigetéről, ahol 1975 től 1995 ig svéd alkonzul és Axel Munthe villája, a San Michele igazgatója volt.

módján. Pár szót vált velem, és szívélyesen hallgatja „beavatott” magyarázataimat a villa történetére vonatkozólag.

Én egyébként nagy tisztelője vagyok Margrethe királynőnek. Különösen bámulom őt, mint elsőrangú grafikusművészt. Legismertebb alkotása – talán Tolkien Gyűrű-trilógiájának illusztrációi, annak ellenére, hogy álnév alatt jelentek meg. Most egy Tolkien óriáséihoz hasonló léptekkel siet a kijárat felé. Várja már a yachtja a kikötőben. Gyors döntéssel jómagam egy etikett-törésre szánom el magam. Hirtelen én is kisietek a villából, mégpedig a bejárati kapun keresztül, és elindulok a keskeny sétányon a kijárat felé. Tudom, hogy Margrethe útja csak erre vezethet, hogy visszatérhessen a reá váró gépkocsinhoz. Az illemszabály szerint normális körülmények között övé a kezdeményezés, és én csupán kérdéseire válaszolhatok. De én most elébe megyek és megállítom. Átnyújtok egy vaskos díszkötetet ezekkel a szavakkal: Felség, engedje meg, hogy nagyapjára, VI. Gusztáv Adolf svéd királyra emlékeztessenem, aki ezt a helyet annyira szerette, és aki a San Michele Alapítványnak védnöke volt. Kérem, fogadja el e könyvet látogatása emlékére. – Erre a királynő arca végre felderül. Szerencsére éppen akkor éri utol az egyik kísérője, aki aztán az autóig cipeli a kétkilós kötetet.

Egy másik emlékezetes látogatás szintén egy királynő nevéhez fűződik. 1976 egyik novemberi napján Ingrid Bergman és férje kopogtattak a villa már bezárt kapuján. Szerencsére a helyszínen tartózkodtam, és azonnal betessékeltem őket. Meglehetősen ismert a svéd származású filmszínésznő olaszországi szereplése az ötvenes években és viszonya Rossellini filmrendezővel. Sokan úgy emlékeznek rá mint Humphrey Bogart öztekinetű partnerére a *Casablanca* című filmben. Hollywoodban szerzett érdemeiért aztán három Oscar-díjat is kapott. Látogatásuk idején Ingrid Bergman korai hatvanas éveit taposhatta, és olyan érdeklődéssel nézett körül San Michelében, mint aki egy régi, kedves helyen zárandokolna és örömmel ismerne fel néhány rég nem látott kegytárgyat. A házaspárt a villa megtekintése után otthonunkba hívtam meg. Most itt ülnek a nappalinkban és szabadkoznak. Rómában lévén dolguk, egész hirtelen határozták el, hogy leruccannak Capriba. Kinn szürke az idő. Szerencsére így, a holszezon kezdetén, nincsenek égetően fontos ügyeim. Sajnos, feleségem nincs itthon. Kora reggel lement Capriba, hogy befizesse a Villa Rosára kivetett adót.

Ingrid Bergman csicsereg. Kedves és szellemes társalkodást folytat. Férje, Lars Schmidt, akkoriban színházi impresszárió volt Párizsban. Beszélnek munkájukról, kitérnek annak egyes-bajos dolgaira is, mulatságos élményeket mesélnek. Engem kikerdeznek San Michele működéséről – minden érdekli őket. Láthatóan jól érzik magukat nálunk. A rövidre tervezett látogatásból egy, az egész délelőttre kiterjedő tartózkodás lett. Búcsúzásakor sok sikert kívánok mindkettejüknek, s hogy minél hamarabb viszontláthassuk egymást itt, San Michelén.

Ez utóbbi nem teljesült be. Ingrid Bergman meghalt 1982-ben. Emlékirata nem tükrözi elég hűen azt a meleg emberi vonását, amit hébe-hóba sikerült kiszabadítania a világhírű sztár álarca alól. Csak jóval később értettem meg azt, amit Ingrid Bergman a

látogatásakor nem mondott el. 1976-ban Rómában éppen a *Nina* című filmet forgatta Charles Boyer-val és Liza Minellivel. Ebben Ingrid egy idős hölgyet alakít, akit Luisa Casati Stampa őrgrófnéről mintáztak. (A múlt század elején a római, a velencei és a párizsi „társaságnak” volt feltűnést keltő tagja – egy dúsgazdag, nyugtalanítóan szép és rendkívül különöcs egyéniség. D’Annunzio Luisa bensőséges „jóbarátai” közé tartozott, aki egyébként ihletője és egyben mecénása is lett egy sor híres művészeknek. Enyhén szólva hatást keltő sminkelését és ruházatát még egy sereg egzotikus állattal egészítette ki. Párducokat vezetett pórázon, papagáj ült a vállán, nyakláncként egy kis kígyót hordott magán, kékre festett fehér agárkuttyák vették körül.) San Michelét a húszas években bérelte, és a saját ízlése szerint rendezte át. (Személyisége mindennek dacára nem volt hamis, sőt korának szélsőséges jelenségei közé sorolható. Egy különleges művészeti ágban tűnt ki – az életművészetben. A mintakép eredetiségének nyoma sincs a filmben. A *Nina* egyébként sem mondható remekműnek. Az érdekes az, hogy – noha egy jelenete se utal San Michelére – a művésznő mégsem szalasztotta el az alkalmat, hogy a villából ihletet ne merítsen szerepe alakításához.) Ingrid Bergman 1976-ban tehát elsősorban azért jött le Rómából San Michelébe, hogy a helyszínen próbálja meg felidézni saját maga számára az őrgrófné egykori környezetének hangulatát. Ingrid, a beavatott, nyilván szeme elé tudta varázsolni a villa és parkja zugaiban megbújó Luisa Casati Stampa fényből és árnyból szőtt alakját.

A szellem óriásait is érdekli San Michele. Habár számos Nobel-díjasnak mutattam meg a villát, ezekre vonatkozólag különleges élményről nem tudnék beszámolni. John Le Carré világsikerű angol kémregényíróát a hivatalos zárás után vezettem végig a villán. Ő egy irodalmi díj kiosztása alkalmából jött a szigetre, és természetesen számos előzetes interjút adott, hangsúlyozva, hogy ő egész Capriból Axel Munthe San Michelejére kíváncsi. Ez a kijelentése a svéd orvos érdemeinek igen szép elismerése volt – ilyesmit megfigyelésem szerint az író-társak nem tesznek mindig tiszta szívből. Le Carré hitt is a villában, mint fontos látnivalóban, ami persze a villa gondozóit – vagyis bennünket – nagyon kellemesen érintett.

Egészen más fából faragták Bruce Chatwint. Szerintem az angol utazó-író vagy író-utazó már eleve „szentképromboló” szándékkal jött Capriba. Kísérői Gregor von Rezzori, még az Osztrák–Magyar Monarchia területén, Bukovinában született, de népszerűséget New Yorkban szerzett író és felesége voltak. Chatwin a *Vanity Fair* című folyóirat számára készített riportázt három nagyon összetett jellemű közismert személyről, akiknek Caprihoz különleges kapcsolatuk volt, köztük Axel Munthéról. A szerkesztőség nyilván tudta, hogy e módon nagystílusú pletykákat tud olvasóinak biztosítani. A szerző már abban az időben meglehetősen nagy elismerésben részesült, azóta pedig, korai halála dacára, be is vonult a híres modern írók sorába. Csinos fiú volt, khakiingben és sortban, lábán szandállal. Csak a parafa sisak hiányzott fejéről, és egy tipikus brit alattvaló lehetett volna valahol a trópusokon. Azok közé a zseniális emberek közé tartozott, akik nagyon is tudják, hogy zseniálisak. Dr. Munthéról és San Micheléről szóló írása is az. Később újra

megjelent egy posztumusz kiadású kötetben, a *Nyugtalanság Anatómiájában*. Engem számos angol, svéd és olasz ismerős kérdezett: vajon tudomásom van-e arról, hogy beke-rültem Chatwin könyvébe? Hát igen, név szerint idéz egy Munthéről szóló, találónan si-került kijelentéssel kapcsolatban, amely természetesen jól egészítette ki a mondanivalóját. Soha senkinek nem mondtam még el, amit viszont legjobb barátaim se vettek észre, hogy a továbbiakban Chatwin gyilkos ironiával ír le egy alakot, aki a villa kertjében kézzel-lábbal igyekezett meggyőzni őt Munthe kiválóságáról. Nos, ez az alak is én voltam.

Én túláradó szenvedéllyel és idealizmussal szónokoltam egy emberről, annak eszméiről és alkotásáról, Chatwin pedig maga volt a megtestesült hűvösség, közömbösség és kételkedés, s ezt ékesszólóan ki is tudta fejezni. San Michele, hány kellemetlen helyzetet kellett elviselnem érdekedben!

A San Michelét látogató olasz államférfiak közül Giulio Andreotti emelkedett ki. Művelt és szellemes ember, számos könyv szerzője. Sok politikai vihart vészelt át. Vagy hétszer volt miniszterelnök – látogatása idején talán éppen utolsó alkalommal. Amikor a *Pihenő Hermes*-szoborra vonatkozó Munthe-anekdótát adtam elő neki, azonnal volt egy saját anekdotája tartalékban. Munthe ugyanis azt állította, hogy amikor a Nápoly városa által nekiajándékozott bronzszobor készült, barátai, az öntők, a Nemzeti Múzeumban éjnek idején kicserélték Lysippos eredetijének ókori másolatát a modern másolattal. Ez utóbbi olyan tökéletes, hogy senki se jött rá a turpisságra! Andreotti verziója a következő: egyiptomi hivatalos útja alkalmával megajándékozták Horus-isten szobrával. A miniszterelnök meghökkent ily bőkezűség láttán. Csak később tudta meg, hogy az egyiptomiaknak az eredetiről legalább öt tökéletes másolatuk van, s ő ezek egyikét kapta. Sajátságosan egyiptomi, hogy ők nem tesznek különbséget eredeti és másolat között. – A miniszterelnök egyébként röviddel látogatása után egy szellemes előszóval járult hozzá az egyik kiadványunkhoz.

Nem maradhat ki a sommás visszatekintésből 1989 utáni első magyar kormány külügyminiszterének, Jeszenszky Géának, valamint feleségének és a római nagykö- vetnek, Szörényi Lászlónak a látogatása. Habár előzőleg nem tudtunk egymás létezéséről sem, mégis úgy tűnt, mintha rég nem látott ismerősök toppantak volna be San Michelébe. Végre, hosszú „bőjt” után, ismét anyanyelvemet használhattam! Élénk, érdekes és élvezetes társalgás alakult ki a két professzor és kíséretük, valamint a háznép között – annyi mondanivaló akadt, hogy csak távozásuk idején ocsúdtam fel, milyen gyorsan elrepült az idő.

Akadnak nagyvállalkozók is a villalátogatók között. Vártuk Gianni Agnellit, a FIAT elnökét is, de az utolsó pillanatban lemondta a látogatást. Ennek két magyarázata van. Az egyik szerint ő csak azt mondta a taxisofőrnek a kikötőben, hogy vigye őt a San Micheléhez. Erre tüstént az azonos nevű templomhoz vitték, amit Anacapri lakosai – méltán – nagy emlékműnek tartanak. De sokkal valószínűbb az, hogy Agnelli mozgási nehézségei miatt nem vállalta a négyszáz méteres sétát a villáig. Felesége, Marella, viszont

megérkezett és egy kétórás fényképező-porxyát csinált a parkban – éppen akkor készítette elő kiadásra a híres európai kertekről szóló könyvét.

Meglehetősen más alapon jött az IKEA-vállalat alapítója, Ingvar Kamprad (a 2004-es statisztika szerint a világ leggazdagabb embere). Éppen napi ellenőrző sétámon voltam, amikor is többek között megnéztem a kijáratú tájékoztató és kiadványeladó pultot, s az ott szolgálatban levő svéd lánnyal beszéltem. Jöttemkor egy svéd urat találtam a pult előtt, Ingvar Kamprad volt, aki elmondta, hogy huszonöt éves házassági évfordulóját ünnepli Capriban, ugyanis feleségét éppen ennél a pultnál ismerte meg, aki akkor *hostess* volt a villában. Tehát kettős okom adódott arra, hogy meghívjam őket vacsorára, amit Kamprad készségesen el is fogadott. Este kedves feleségével a „régis szép időkről” beszélgettünk, azaz San Michelé első évtizedeiről a svéd alapítvány vezetése alatt. Kiderítettük, hogy ha San Michele racionális fejlődését akarjuk szorgalmazni, akkor az alapítvány anyagi helyzete éppen olyan szerénynek bizonyul, mint annak idején volt. Elődöm – akkori főnöke – asztalosként kezdte pályafutását, mint maga Kamprad is, mégpedig ugyanabban a megyében! Ez az országész volt valamikor a legszegényebb egész Svédországban. Keményen dolgozó és takarékos nép lakik arrafele. Kamprad közvetlen a háború után kezdte tevékenységét (kerékpáron szállította ki a darabokból álló bútorokat), amely aztán a földtekét behálózó berendezési áruházzá alakult ki. Kamprad megtartotta egyszerű szokásait és ésszerű gondolkodását. Például cigarettázás helyett még mindig bagózott, mert fiatalkorában megszokta, hogy a gyúlékony faanyagok és enyvek között tilos volt dohányozni. Megvallom, titkon reméltem, hogy negyedszázados házassági évfordulója alkalmából elérzékenyedik, és valami szép gesztust tesz a helynek, ahol ilyen remek házastársat talált. Megkérdeztem tehát, milyen eljárásmodot tanácsol San Michele pénztáralapja megerősítésére. Erre papírt és tollat kért, leült egy karosszékre. Néhány perc múlva átnyújtott egy öt pontos tervezetet. Mind az öt pont okos tanácsot tartalmazott, de Kamprad egyikben sem ajánlotta a szponzorok toborzását!

Ismert tény, hogy amikor az IKEA vezetésének öröklése időszzerű lett, pályázatot írt ki három fia számára, és ennek alapján készül eldönteni, melyikük fogja átvenni a világbirodalom kormányzását.

Zaki Yamani szaud-arábiai sejk látogatása idején már nem volt főtitkára a kőolaj-termelő országok szervezetének, az OPEC-nek, de nemzetközi szereplései miatt továbbra is egy világpolgár életét élte. Jachtján Monte Carlóból indulva egy Földközi-tengeri túrára, családjával együtt nézte meg Caprit. Miközben végigvezettem őket a villán, gondoltam arra, hogy a lehető leggyorsabban sétáljunk el a római vallásos kultusz tárgyai és szentek képmásai meg a feszületek előtt. Azt hittem, esetleg mint hithű mohamedánok, megbotránkoznak ilyenek láttára. Kiderült, hogy óvatosságom túlzott volt. Nemcsak hogy nyugati módon, elegánsan öltöztek (lányaik egy svájci nevelőintézet egyenruháját viselték), hanem teljesen át voltak itatva az európai civilizációval. Arckifejezésük azonban nem árult el semmi érzelmet. Figyelmesen végignézték a villát, de nem tudtam meg, mit és hogyan fogtak fel a munthei eszmevilágból.

Véletlen csupán, hogy a továbbiakban egy sor német eredetű név következik. A nevek különböző hovatarozású és egymástól merőben eltérő sorsú emberekhez tartoznak. Caspar Weinberger amerikai államtitkár látogatása idején a NATO főtitkára volt. Drámai napokat éltünk Olaszországban. Dozier amerikai tábornokot a Vörös Brigádok kevéssel azelőtt rabolták el. Weinberger érkezése előtt két nappal egy osztag carabinieri tartott helyszíni szemlét San Michelében, a kitűzött napon pedig megfigyelő-állásba helyezkedett. Néhányan a villa feletti Barbarossa-várban foglaltak állást. Weinberger és kísérete a nápolyi NATO-bázisról két helikopteren jött át Capriba. Részben védelmi okból jött kettő belőlük, részben egy esetleges, a Weinberger elleni merénylet esélyének ötven százalékos csökkentésére. A fogadás előtt feleségem a lelkemre kötötte, hogy az első lövés hallatára azonnal vessem magam a földre. Mondhatom, hogy a látogatás a legbékésebb körülmények között zajlott le. Egy figyelmes, sőt nyájas (tudomásom szerint New York-i) ügyvédet vezettem végig San Michelén, aki számos kérdést tett fel, többek közt az alapítvány működésével kapcsolatban. Távozása után rövidesen köszönő levelet küldött és egy szimbolikus összeget hozzájárulásként San Michele működéséhez. Hogy ezt elkönnyvelhettem és az évi beszámolóban megemlíthettem, személyes győzelemnek tekintettem. Caspar Weinbergert nemcsak rokonszenvesnek, hanem dinamikus és szilárd elvű vezetőnek is találtam.

Néhány évvel ezután jött Henry Kissinger látogatóba. – Tizenhét éves koromban olvastam először *San Michele regényét* és azóta vágyom meglátni ezt a villát – jelentette ki mély hangján, amit sudár termetű felesége fejbőlintással erősített meg. Háromnegyed órát szenteltek a látogatásra. Ez nagy szó egy munkával és felelősséggel annyira megterhelt embertől, mint amilyen az Egyesült Államok külügyminisztere.

Amikor Joseph Ratzinger bíboros Capriba jött, hogy egy irodalmi díjat át vegyen, külön kérte, hogy – ha lehetséges – San Michelében tölthesse az éjszakát. Szerencsére a villa legfelső emeletét elfoglaló igen szépen berendezett lakás éppen szabad volt, titkárát pedig a közeli irodaépülethez tartozó lakásba tudtuk elhelyezni. Így a bíboros is megérte, hogy egy álma beteljesüljön – az éj csendjében a lombok közé benyúló nagy tetőteraszról hallgathatta San Michele parkjának neszeit: a ciprusfasor susogását, a toronybagoly huhogását fenn a Barbarossa-várban. Telivér romantikus hangok ezek, de a római katolikus egyház Hittani Kongregációjának prefektusa számára feltehetően a Teremtő közellétét érzékeltették.

Másnap reggel hosszú és alapos vezetést tarthattam a villában, mert minden érdekelte. Utána, miközben a rá várakozó autóhoz kísértem, érdeklődtem, vajon Apor Vilmos volt győri püspök és vértanú boldoggá avatási pere hogyan áll? Hozzátettem, ami a szívemből jött: a magyar népnek a világ által elismert példaadókra van szüksége, olyan személyekre, akikre felnézhet. Talán közhely lehetett, amit mondtam, mégis igaz, hogy ennek a népnek sok más dologra is szüksége volt és van. De a bíboros megnyugtatót. A per csak „technikai” nehézségek miatt halad ilyen lassan. Többek közt a tanúk kihallgatása ütközött sok akadályba. Hozzátette, hogy Apor püspökről sokat tudott meg

a püspök sógora, von Balthasar úr révén. Ezt a svájci laikus teológust éppen abban az időben avatta boldoggá. Nekünk, magyaroknak még egy-két évet kellett várnunk, míg végre egy honfitársunk kerülhetett a modern boldogok sorába.

Leni Riefenstahl látogatása meglepően friss és erőteljes egyénisége miatt maradt emlékezetes. Az 1936-os berlini olimpiáról készített filmje szerzett neki hírnevet, és az sodorta olyan munkákba, amelyek miatt a háború után internálták. Nyolcvanon felül volt már, amikor San Michelében járt, háta mögött számos sikeres, de fáradtságos néprajzkutató-fényképező expedícióval, például a szudáni riportázzsal. (Nyolcvanéves korában még az oxigénpalackos alámerülést is megtanulta, hogy tengeralatti dokumentumfilmeket csinálhasson. Ez a rendkívüli vitalitás teszi, hogy jelenlegi munkái, még most is, a századik éve küszöbén, a frankfurti könyvvásár szenzációi közé tartoznak.)

Heinrich von Hessen herceg egész életében olasz nevét használta: Enrico d'Assia. III. Viktor Emanuel olasz király unokája volt, Rómában lakott. D'Assia herceg mint kiváló festőművész és díszlettervező is feltűnt. Élete utolsó tizenöt évében szívesen tartózkodott szüleitől örökölt Anacapri villájában, habár a tervbe vett műteremhez nem kapott építési engedélyt. Végig agglegény maradt, tele nosztalgiával gyerekkora és édesanyja után, aki a buchenwaldi táborban halt meg. Édesanyja volt az, aki a harmincas években hathatósan segítette Dr. Munthét Capri vadászati tilalma létrehozásában. A herceg szigeti tartózkodásai során minden évben három barátnője is közösen töltött el nála pár napot. És minden alkalommal megkaptuk telefonhívását: átjöhetnének-e néhány óracsckára a villa kertjébe zárás után? Szívesen fogadtuk őket, és séta után a hatalmas fák alatt letelepedtünk két márványpadra, melyek egy vaskos márványasztalt fognak közre. A lehető legegyszerűbben egy üveg saját termelésű fehérbort és sós süteményt tálaltunk fel. A késő délutáni nap megcsillantotta a San Michele-i nektárral teli poharakat. A barátnők három gráciaként vették körül a művészetek e szerelmesét. Az egyik egy Metternich volt, a másik egy Habsburg, a harmadik egy Schönburn – csupa olyan történelmi család tagjai, amelyeket egykor reakciósnak is mondtak. De a kerti asztalnál nyoma se volt gőgnek, csak három melegszívű asszonyt láttunk meg egy beteges, törékeny férfit, akit fényévek választottak el mindentől, ami erőszak vagy durva emberi indulat.

Csak most, utólag talán, de úgy érzem, hogy ez a jelenet egy régi világ mulandóságát jelképezi. És benne mintha egy kicsit saját magunk szép korának hanyatlását is megéreztük volna.